

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Några meddelanden om svenska mässkläder

Branting, Agnes

Fornvännen 169-185

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1910_169

Ingår i: samla.raa.se

Efter raden af runor följa en mängd initialer och till slut datum:

ÐΑΤ:22:ΙVVI:17----

resten af årtalet är tyvärr bortsågad. Inskriften läses: *here lärosbetäncka att ui dö måste på thet ui måge för ständige uarda.*

Själftva runtyperna erbjuda här åtskilligt af intresse. Runan † användes som tecken för å (och h), och inskriften bekräftar alltså i detta fall en mycket betviflad uppgift af Bure 1599. Typen † för å användes äfven i en af Wistrand (*Fataburen* 1907, s. 184) meddelad kortare inskrift från Brunsberg. Vidare bekräftar den min gent emot Noreen framställda uppfattning, att † betecknar ö och ej y. Slutligen förekommer en ny ä-typ ʀ,

Utom här meddelade inskrifter ha ytterligare påträffats dels några kortare inskrifter från 1700-talet, innehållande endast data och alltså af mindre intresse, dels en stor mängd inskrifter från 1800-talets förra hälft, af hvilka samtliga framgår, att den älfdalska runskriften då befann sig i förfall; slutligen förekomma endast enstaka runor (senast † och ʀ) bland de latinska bokstäfverna.

NÅGRA MEDDELANDEN OM SVENSKA MÄSSKLÄDER

AF

AGNES BRANTING.

et är i främsta rummet ett verk af ärkebiskop Laurentius Petri (nericius) att så många af medeltidens vackra och stämningsfulla ceremonier bibehållits i vår svenska kyrka efter reformationen.

Ärkebiskop Lars fordrade värdighet äfven i den yttre gudstjänsten. Klart och tydligt framlägger han sin ställning i denna fråga. I många punkter sluter sig den svenska mässhaken från 1500-talets slut till den romerska, som under medeltiden varit gällande för den svenska kyrkan. I all synnerhet är detta fallet med den del, som rör "mässokläder" och "altarkläder".

Prästens af- och påklädning före mässan var under medeltiden en högtidlig ceremoni, som inleddes och skedde under bön. Sedan inlednings- och handtvagningsbönen lästs, var prästen färdig för påklädningen.

Fig. 1. *Biskop i ornat.* Del från Jacob Ulfsson mässhake. Uppsala domkyrka.

Först påsattes "hufvudlinet" (amictus, humerale). Detta är en aflång, fyrkantig duk af linne, som lägges om prästens hals, skuldror och bröst, stundom äfven öfver hufvudet. Det svenska ordet hufvudlin antyder detta senare bruk, hvilket eljest ej var allmänt och det säger oss äfven, att duken är af linne, såsom

enligt gammal ritus var föreskrifvet.

Fig. 2 återgifver ett hufvudlin. Den rikt ornerade besättningen å detsamma sitter, då hufvudlinet är nedfällt, som en krage om halsen, som vi se å *fig. 1* och å många andra bilder i våra kyrkor och samlingar. De vidhängande banden, som å *fig. 2* äro afslitna, äro så långa, att de läggas i kors öfver bröstet, mötas i ryggen och läggas åter fram under bröstet, där de knytas.

Efter hufvudlinet påsattes "mässusärken" (alba), en underklädnad af hvitt linne, som stundom i nedre kanten fram

och bak samt å ärmarna och å bröstet var prydd med broderade besättningar, *fig. 6, 7, 8*. *Fig. 1* visar en sådan besättning anbrakt midt fram å mäss-skjortans nedre kant. Kring midjan sammanhölls mäss-skjortan af en "linda" (cingulum), som utgjordes af en rem, ett band eller ett snöre, de sist-

Fig. 2. Hufvudlin. Uppsala Domkyrka.

Medeltidsminnen från Östergötland. O. Janse, sid. 93, fig. 55.

nämnda vanligen afslutade med fransar eller tofsar. Lindan eller midjebandet, som den i nyare tid kallades, brukas ännu i vår svenska mässdräkt.

Kring vänstra armen lades "handlinet" (manipel)—*fig. 1*—, ursprungligen en linneduk, som det svenska namnet äfven angifver, hvilken sedermera blef ett rikt orneradt band, *fig. 10*.

Kring halsen lades "halslindan" (stola), ett framtill långt nedhängande band, *fig. 1*, som räknas till de liturgiska insig-nierna. Halslindan var ofta förfärdigad af något väfdt stoff, *fig. 9, 11*, vanligen af samma slag, som den mässhake eller dalmatika, under hvilken den skulle bäras. Stundom var den rikt broderad, *fig. 12, a, b*.

*Fig. 3. Sudarium. Uppsala domkyrka.
Medeltidsminnen från Östergötland. O. Janse, sid. 96, fig. 56.*

De öfriga kläder, som tillhört den svenska mässdräkten, blifva icke här beskrifna. Följande skildring afser nämligen ej att beskrifva en fullständig svensk mässdräkt, utan endast att lämna meddelanden om vissa detaljer i densamma.

Det återstår emellertid att nämna ännu ett annat föremål, som endast i sällsynta fall återfinnes i den liturgiska dräkten. Det är det så kallade "skaatet" (sudarium), som vi stundom finna afbildadt hängande på biskopsstafven. Liksom

handlinet, ursprungligen en för praktiskt bruk använd svettduk, har skaatet, såsom vi finna det på biskopsstafvarne, blifvit en paradduk.

Fig. 3, 4, 5 återgifva delar af medeltida skaat.

Så vidt förf. kunnat finna genom studier i våra kyrkors textilförråd och i inventarielängderna öfver desamma samt i annat jämförelsematerial, har en stor del af den medeltida textila kyrkskruden funnit användning i våra kyrkor långt in på 1600-talet och därvid ofta burits vid sidan af eller tillsammans med textila alster af 1600-talets egen konst.

Bland de liturgiska textilföremålen, som efter hand hufvudsakligen under 1600-talets sista årtionden fallit ur bruk här i Sverige, höra med undantag af mässusärken och lindan, hvilka ännu brukas, de föremål jag nyss har skildrat.

De mycket värdefulla föremål, jag framhållit som exempel, hafva alla tillhört svenska kyrkor och äro för närvarande väl bevarade i våra kyrkor eller samlingar.

Förf., som sedan någon tid tillbaka förbereder ett arbete om den liturgiska dräkten i Sverige med uteslutande svenskt illustrationsmaterial, har tänkt, att det af flere skäl kunde vara af intresse att publicera här nämnda föremål, som under en längre tid dels varit alldeles förbigångna, dels oriktigt uppfattade och benämnda.

Hufvudlin, fig. 2, tillhörande Uppsala domkyrkas kläd-kammare är en duk af fint lärft, 56 cm. hög samt 1 m. bred, hvilket senare mått är väfvens ursprungliga bredd. I nedre kanten är duken afslutad med en fäll 2 mm. bred, i öfre kanten med en fäll 12 mm. bred, vid hvilken senare de båda knytbanden äro fästade. Dessa äro, som jag redan nämnt, afslitna, hvarigenom deras egentliga längd ej exakt kan uppgifvas, men man kan antaga att hvardera bandet åtminstone haft en längd af 1,25 m. Upptill är denna duk prydd med en besättning

Fig. 4. Del af sudarium. Uppsala domkyrka.

eller bräm, hvars höjd är 8 cm. och bredd 39 cm. Orneringen härå utgöres af ett rosettartadt mönster, sammansatt af äkta pärlor, ametister och rubiner på en botten af tunn, förgylld plåt, hvilken hvilar på ett underlag af dubbelt tjockt lärft. Pärlorna, uppträdde på linnetrådar, äro enligt vanlig pärlstickarteknik uppsatta på ett högt underlag. Detta ut-

Fig. 5. *Del af sudarium*. Uppsala domkyrka. Medeltidsminnen från Östergötland. O. Janse, sid. 96, fig. 57 a.

göres här af två rader ståltråd, öfvertränsad med linnetråd och härpå äro pärltrådarna fästade med ett slag af linnetråd mellan hvarje pärla. Stenarna äro infattade i korsformade blommor af förgylldt silfver. I denna infattning finnas små hål, hvarigenom man med rött silke fastsytt blommorna på underlaget. Brämet är kantadt med band, väfda af slät guldtråd och rött silke. Innanför det nedre bandet är lagdt ett reliefartadt band af guld och silkestråd samt äkta pärlor. För att åstadkomma relief hafva trådarna vridits rundt om en med linne beklädd staf, hvarigenom man fått ett snoddliknande utseende på bandet. Brämet är mycket skadadt, guldplå-

ten är sönderbruten, pärlor och stenar borta. Undersidan af hufvudlinet är smutsigt såsom af svett, hvilket visar att det mycket varit i bruk. Lärftet är på flere ställen sönderskuret. I dukens nedre venstra hörn är ett litet märke utsydt med små korsstyggn af fint rött silke.

Uppsala domkyrkashufvudlinen har en något växlande historia. På midten af 1700-talet har man utan något nu synbart skäl sammanställt hufvudlinet med tre andra föremål, *fig. 3, 4* och *5*, samt kallat det förstnämnda för den heliga Birgittas "änne-

spänne" och de öfriga föremålen för Birgittas "knäförkläde", saxfodral och nåldyna.

Vi skola nu granska de sistnämnda och sedan undersöka, hvad de ursprungligen hafva varit.

Fig. 3, s. k. "St Britas knäförkläde", är en duk af fint lärft, sammansatt af tre delar, hvilka upptill äro hoprynkade. Den mellersta delen är rektangulär, 53 cm. bred och 59 cm. hög. Sidostyckena, nedtill 23 cm. breda äro af samma höjd, men sneddade på yttersidorna, så att dessa hålla 62 cm. i längd. Skarfningen är markerad med en infällning af ett knyppladt gallerverk af mjukt silke och guldtråd. Silket är rödt, grönt och blått. Denna genombrutna bård är fasttrensad vid lärftet med rödt silke. Yttersidorna af duken äro ornerade med en fin linnekant, som är broderad med en liten ranka sydd med korsstygn af rödt, grönt och blått silke samt guldtråd. Upptill sammanhålles rynkningen med en smal linnekant, som tydligen visar, att den varit fastsydd vid något annat föremål, som nu är borta.

Fig. 4, s. k. "St Britas saxfodral", är ett utsökt fint konst-
arbete, särskildt hvad snörmakerierna beträffar, hvilka ej i denna uppsats kunnat återgifvas. Broderiet 9 cm. högt, 5 cm. bredt är utfördt på hvitt siden med ett underlag af blått lärft, hvilket senare, då sidenet nu är borta, så godt som ensamt utgör grunden för broderiet. Den ena sidan är prydd med IHS, hvarvid I och S utförts med äkta pärlor och H med snodder af guldtråd och rödt silke. Den andra sidan är prydd med ett s. k. Mariamonogram, som utförts med läggsöm af guldtråd, nedsydd med rödt silke. Båda monogrammen krönas af kors, som äfven äro sydda i läggsöm med rödt silke. Föremålet är fodradt med lärft och pergament, hvilket senare gör det styft. Pergamentsunderlag, stundom stycken af handskrifna pergamentsblad, finner man ofta insatta i medeltidens broderier för att åstadkomma styfnad och bärighet. Kanten är af silke och guldtråd, orneringen utgöres i öfrigt af träsade knappar, flätningar och toffsar af grönt och rödt silke samt guldtråd.

Fig. 5, s. k. "St Britas nåldyna", är ett broderi på röd sammet 12 cm. högt och 10 cm. bredt i nedre kanten. Snodden är 17 cm. lång. Orneringen, lika på båda sidor, utgöres af en biskopsstaf af guldtråd, på hvilken hänger en sköld med af äkta pärlor broderade bilder mot grön silkesbotten utförd i läggsöm. Den röda sammeten är prydd med s. k. "guldfliattror", ett slags sköldformade paljetter, fastsydda med rött silke. Detta föremål är kantadt med en flätning af grönt silke och nedtill är det på båda sidor afslutadt med ett band, väfdt af guldtråd samt rött, hvitt och blått silke, som fastträsats med grönt silke. Mellan dessa nedersta band synes ett stycke hvitt lärt och ett fragment af hvitt siden, hvilket måste antyda att en väfnad af hvitt siden kantad med ett stycke linne varit insydd mellan de båda banden.

Uppsala domkyrkas inventarielängder, af hvilka det äldsta nu befintliga är från 1652, gifva oss följande upplysningar om de föremål vi nu undersöka.

Invent. 1652:

Hufvudlijna med pärlor	1 st.
Noch hufvudlynor	8 "
Skott med guldfliattror och pärlor	1 "

Invent. 1675:

"Hufvudlyna med pärlor	1 st.
"Hufvudlynor 8 st. deraf een tagen att sättia på	

mässesärkar".

"Skott med guldfliattror och pärlor"	1 st.
--	-------

Invent. 1693 (under rubrik silfver):

"1 Hufvudsmog af pärlor, 2 tallpärlor och sandpärlor, undantagande några som äro borta samt 16 stenar behållne".

(Under rubrik altarkläder):

"1 skätt med flittror och pärlor samt ett lijnkläde gammalt och lappat". Härunder står med en annan stil anmärkt: "finnes icke ei eller wet man hvad det betyder".

Invent. 1713:

"Ett Hufvudsmog af perlor samt 2:ne pungar med vidhängande kläde".

Invent. 1726, 1733, 1738, 1745 hafva ungefär lika lydande uppgifter om föremålen i fråga. Efter år 1738 ingå de under en ny rubrik nämligen antikviteter.

Invent. 1753 (under rubrik antikviteter):

“Ett Hufvudsmog eller som det eljes kallas S. Britas ännespänn af bomulslärf, $\frac{15}{8}$ aln bredt nedantil och en knapp aln högt, samt ett tunt, på flera ställen sönderbrutet förgylt silfverbleck, besatt med 5 ametister“ etc.

“Härtill hör ock et litet knäförkläde, äfven af bomulslärf, 1 aln högt och $1\frac{3}{4}$ aln widt, hvarwid sitter et rödt och grönt i fyrkant knutit silkessnöre med sina guld-tråsknappar, et saxfoder, belagdt med sandpärlor och 2 små colonner och en nåldyna besatt på begge sidor med förgylt silfverlöf, hvaraf ett och annat tycktes wara borta“.

Invent. 1780, 1863, 1891 äro alla ungefär lika lydande.

Vi se af inventarielängderna från år 1652 och närmast följande, att hufvudlinet med pärlor var förnämligare än de andra åtta st., som räknades i grupp, och af hvilka en togs till bräm på en mäss-skjorta. Vi se vidare att hufvudlinet med pärlor år 1693 inräknas i silfvergruppen och att det först år 1753 blir omtaladt såsom varande St Britas ännespänne på samma gång som det förut nämnda skättet, hvars betydelse vid 1693 års inventering synes hafva fallit i glömska, blir förklaradt såsom St Britas knäförkläde, m. m.

Såsom enligt traditionen varande Birgittareliker utställdes samtliga dessa föremål i det s. k. Birgittarummet på den intressanta utställning af *kyrklig medeltidskonst från Östergötland*, som af doktor *Otto Janse* anordnades i Norrköping sommaren 1907. I det efter utställningen utgifna vackra arbetet *Medeltidsminnen från Östergötland*, där Birgitta-relikerna publicerats, uttalar emellertid doktor Janse sitt tvifvel om, att föremålen i fråga skulle hafva tillhört Birgitta.

Så kan ej heller hafva varit fallet. Dessa föremål äro genom sin egen beskaffenhet, såväl i form som ornamentik i sig själfva det starkaste bevis mot den gängse traditionen, att

de skulle utgöra delar af den heliga Birgittas dräkt. De äga sin fulla motsvarighet i den liturgiska dräkten, sådan jag sett den i original och i afbildningar, och de äldre inventarielängder, vi här undersökt, styrker äfven till fullo antagandet, att de tillhört mässkläderna i Uppsala domkyrka.

De äro de enda föremål i sin art, som vi för närvarande känna i Sverige. Och skaftet är äfven sällsynt i afbildningar, icke endast hos oss, utan äfven annorstädes. Intendenten frih. R. Cederström har först gjort mig uppmärksam på möjligheten att i de tre föremålen, som inbegripas under "skåttet",

Fig. 6. Besättning till en mäss-skjorta. Storkyrkan, Stockholm.

finna ett sudarium och hänvisat till den skulpterade bild af ärkebiskop Thomas Becket, som tillhört Skepptuna kyrka i Uppland och nu förvaras i Statens Hist. Museum; hvarest vid biskopsstafven hänger ett öfverstycke till ett sudarium. I form liknande *fig. 5*.

Sedan jag nu närmare undersökt dessa föremål, har jag emellertid kommit till den öfvertygelsen att *fig. 5* måste hafva utgjort öfverdel till ett sudarium af hvitt siden, hvaraf rester ännu kvarsitta inuti nedre kanten, som jag nyss beskrifvit. *Fig. 3* skulle i så fall utgöra ett annat sudarium, hvartill *fig. 4* möjligen varit öfverdel. De sudarier, som jag haft tillfälle att se i original och i afbildningar, hafva alla haft en öfverdel mycket liknande *fig. 5*, men intet enda varit utrustadt med två sådana stycken som 4 och 5 tillhopa.

Efter hufvud-linets påläggande, påsattes som nämnts, mäss-skjortan och denna var fordom ofta prydd med broderier. Storkyrkan i Stockholm äger ett sådant medeltidsbroderi, *fig. 6*, som utgjort besättning å en mäss-skjorta. Det sitter ännu å broderiets baksida kvar ett fragment af mäss-skjortans linne-väfnad, hvarpå broderiet varit fästadt.

Broderiet är 43 cm. bredt och 18¹/₂ cm. högt och fram-ställer den heliga Anna med Maria och Jesusbarnet på sitt knä. Anna är klädd i röd underklädnad och en gyllene mantel, håret är af ljus silke. Maria är klädd i en silverklädnad med ljusblå underärmar. På hufvudet bär Maria en krona på sitt gyllene hår. Jesusbarnet är naket. Alla hafva gloria. Karnationspartierna äro återgifna med sömnad af fint hvitt silke och anletsdragen tämligen klumpigt tecknade med svart silke. Bänken är af silfver med röd dyna. Alla hufvudpartier äro kantade med äkta pärlor, hvilkas linjer ytterligare skärpas af en svart silkeskontur. Sömnaden är utförd på hvitt lärft. Bottenytan är fylld med läggsöm af guldtråd nedsydd med rödt silke och ytterlinjen är kantad med ett grönt sidenband.

Denna besättning, nyss framtagen ur Storkyrkans vackra samling af broderier och konserverad af föreningen "*Pietas*" har utan tvifvel tillhört en förnämligare mäss-skjorta. Besättningarna brukade eljes i de flesta fall endast utgöras af väfda stoffer, mer och mindre dyrbara. De brukades här i landet ända in mot 1700-talet och inventarielängderna innehålla i vissa fall mycket fullständiga beskrifningar härpå. Ludgo kyrka i Södermanland äger en fullständig uppsättning af en violett altar- och mässkrud — antependiet och mässhaken äro ornerade med släkterna Silfverstjernas och Stormhatts vapen samt årtalet 1663 — till hvilken äfven hör stola *fig 9* och besättning för en mäss-skjorta, *fig. 7* (a och b), *fig. 8* (a och b). De två längre 52×19 cm. stora styckena, *fig. 7*, hafva prydt ärmarna och de två kortare, 39×12 cm. *fig. 8*, hafva suttit i kanten fram och bak. Stolan och besättningen äro obroderade, men hafva varit kantade med något band, hvaraf märken ännu

Fig. 7 a.

Fig. 7 b.

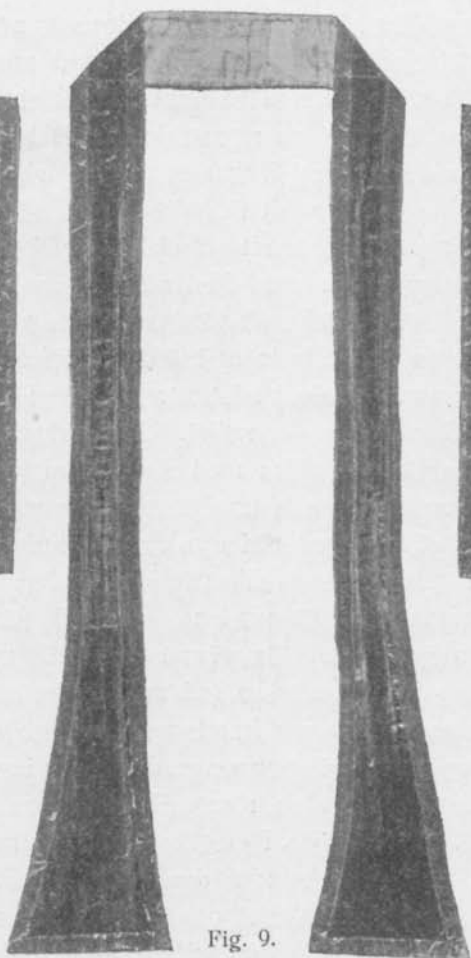

Fig. 9.

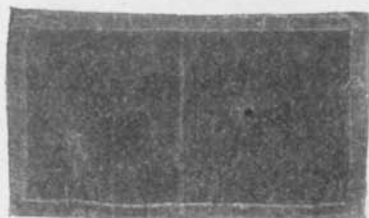

Fig. 8 a.

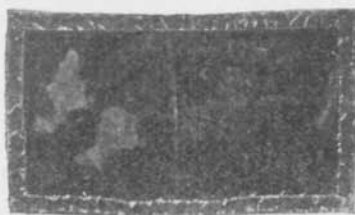

Fig. 8 b.

Fig. 7 a och b. *Besättning till en mäss-skjorta.* Ludgo kyrka.

Fig. 8 a och b. *Besättning till d:o* Ludgo kyrka.

Fig. 9. *Halslinda.* Ludgo kyrka.

kvarsitta i sammeten. Fodret är af gult siden. Fodrets tillvaro visar, att man brukade bortsprätta dylik besättning vid mäss-skjortans tvättning, hvilket äfven framgår af andra beskrifningar. Huru enkel och ornerad Ludgo-gruppen än är, så är den ytterst intressant, då den dels är alldeles fullständig, dels visar årtal.

Nästa föremål, vi nu skola granska, är handlinet, *fig. 10*, tillhörande Uppsala domkyrka. Äfven det är unikt i vårt land och är dessutom en af de äldsta och bäst bevarade manipular, som någonstädes finnes. Den synes mig vara ett gotiskt arbete från slutet af 1200-talet och torde härstamma från Frankrike eller England.

Manipeln är 1,88 m. lång och 7 cm. bred på midten och 9 cm. vid den ena ändan och 9½ vid den andra. På midten är manipeln, såsom ofta är fallet med dylika, ornerad med ett likarmadt kors. På hvardera sidan om korset äro tre bilder öfver hvarandra inställda i spetsbågar omgifna af klöfverblad. Nederst till höger

Fig. 10. *Handlin*. Uppsala domkyrka.

(heraldiskt) står en biskop, som är klädd i halslin af ljusviolett silke, mäss-skjorta med besättning af guld, manipel af gult silke, klockmantel af nu gulnadt silke, som måhända varit rödviolett, hvilket framgår af en del mörkare violetta linjer, som teckna mantelns veckfall, hvilket i öfrigt framträder genom olika riktningar i sömnaden. På hufvudet bäres mitra af hvitt siden, ornerad med kors. På ena foten synes en svart sko. I vänstra handen hålles biskopsstafven och den högra hålles välsignande upp. Öfver denna figur står en man med krona på hufvudet och spira i handen, klädd i grön underklädnad och violett purpurmantel. Håret är tecknadt i stora lockar. Ansiktet är väl tecknadt. På fötterna spetsiga skor. Den tredje figuren är en biskop i en ornat liknande den förstnämnde, endast olika i färg. Manipelns vänstra sida är lika den högra, blott med växlingar i färgen äfven här. Arbetet är utfördt på fint hvitt linne. De flesta konturer synas hafva varit uppsydda med fint gråsvart silke, som nu till större delen bortfallit. Figurerna och omramningen äro sydda med fint silke och guldtråd. Bottnen har däremot helt och hållet varit fylld med guld, som dock till större delen nu är bortslitet, så att endast den tråd, på hvilken guldet varit spunnet, sitter kvar. Här och hvar sitter dock ett guldorn kvar och gnistrar. Guldtråden har varit nedsydd med stark tråd och ej neddragits på avfigsidan. Broderiet är fodradt med vaxadt lärft för att få den styf, däröfver sitter blått lärftsfoder och så ytterst ett tunnt foder af röd siden-taff. Manipeln är kantad med mjuka band af grönt siden. Några stygn på manipelns undersida utvisa, hvarest manipeln varit hopfästad under armen.

Det sista föremål, jag i denna uppsats har att visa, är halslindan eller stolan. Först under de senaste åren hafva vi lyckats återfinna svenska stolor. Jag känner för närvarande 8 stolor: 1 tillhör Maria-kyrkan i Sigtuna, 2 tillhöra Uppsala domkyrka, 1 Strängnäs domkyrka (numer tillhör. Vansö kyrka), 1 Askeby klosterkyrka, 1 Skara domkyrka, 1 Storkyrkan i Stockholm, 1 Ludgo kyrka. De tre sistnämnda till-

höra nyare tid, de fyra förstnämnda där-
emot medeltid och Askeby-stolan står på
gränsen mellan dem båda. Endast Aske-
by-stolan är fullständigt bibehållen. Alla
de öfriga äro ofullständiga, sönderklippta
eller på annat sätt skadade. Sigtuna-stolan,
fig. 11, den äldsta, är närmare beskrif-
ven i *Fataburen*,¹ 1907, 4, sid.231. Upp-
sala-stolorna tillhöra 1400-talet. Den ena
af dem är af grön sammets-guldbrokad
och tillhör den mässhake, som bär ärkebi-
skop Jacob Ulfssons bild och vapen samt
årtal 1482. Strängnäs-stolan är den dyr-
baraste, ty den är icke endast af grön sam-
mets-guldbrokad, af hvilken sammet det
finnes tre mässhakar i domkyrkan, utan den
är äfven prydd med broderi. Stolans änd-
partier äro nämligen ornerade med vapen,
det ena framställande Strängnäs kyrkas vapen,
det andra biskop Conrad Rogges vapen,
fig. 12 (a och b). Beklagligt nog är denna
praktfulla stola alldeles defekt. Den är sön-
derklippt och har placerats som ett kors å
en 1600- eller 1700-talets mässhake, tillhör
Vansö kyrka, men förvaras nu i Söderman-
lands Fornminnesfören:s museum i Sträng-
näs. Endast genom att i tankarna samman-
foga alla delar kan man finna stolan i sin
helhet. Ett sammanräknande af alla bitar
visar en längd af 2.78 m., hvilket torde
kunna anses som ett normalmått på en stola
vid slutet af 1400-talet. Stolornas längd,
liksom mässhakarnes längd, förkortades allt
mer och mer: så har Ludgo-stolan endast

*Fig. 11. Halslinda.
Sigtuna kyrka.*

Fataburen, årg. 1907,
häft. 4, sid. 231.

¹ Agnes Branting.

en längd af 2.28 m., under det Sigtuna-stolans längd är 2.88 m.

Ehuru man under hela 1600-talet synbarligen ännu på många håll bar stolor i Sverige, så började dock detta bruk under nämnda århundrade i betydlig grad att aftaga och man började redan då att använda stolorna på annat sätt. Vi hafva sett huru man gjort i Vansö kyrka. I Uppsala domkyrka blefvo stolorna liksom maniplarna förvandlade till midjeband kring

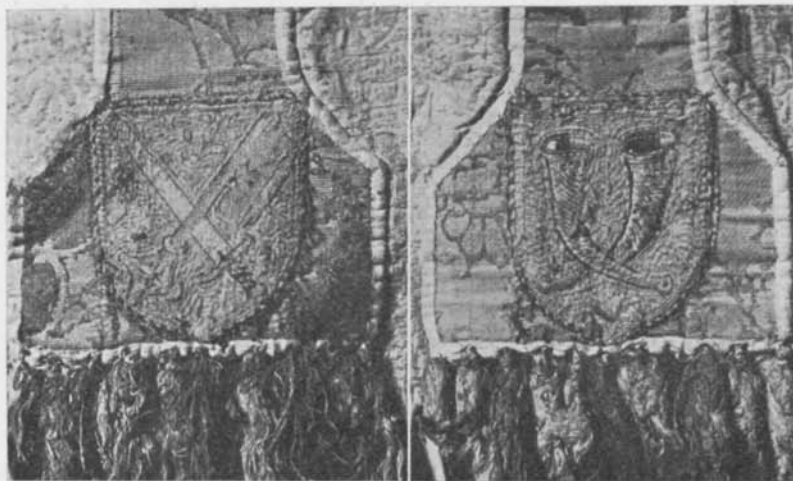

Fig. 12 a.

Fig. 12 b.

Ändar af en halslinda. Strängnäs domkyrka.

mäss-skjortan. Ännu år 1652 äger Uppsala domkyrka: "Band, stolor och manipuli tillhopa 44 st". År 1675 äro stolorna borta och det heter istället: "Band och manipuli 44 st." År 1693 har gruppen reducerats till 29 st. och alla föremålen i gruppen kallas då för "midjeband". Bland dessa äro dock några så tydligt beskrifna, att man igenkänner dem som stolor och den värdefulla manipel från 1200-talet, som vi nyss granskat, återfinnes äfven som midjeband under följande beskrifning: "1 Dito med sydda figurer i guld och silke à 2½ aln, fransarne bortnötta." Till följd af sin korta längd har den måhända ansetts olämplig som midjeband och blifvit undanlagd i den låda, där den nu vid klädkammarens omordnande befanns liggande.

Äfven till altarbårder och antependier användes stolor och maniplar.

En inventarielängd af 1642 från Vadstena kyrka berättar om "2 Brachialia, som äro tillsatta på altarbrunan" och brachialia är i detta fall, så vidt jag kan förstå, detsamma som manipel. På Gotland har man gjort detsamma. Gotlands Fornsal be-

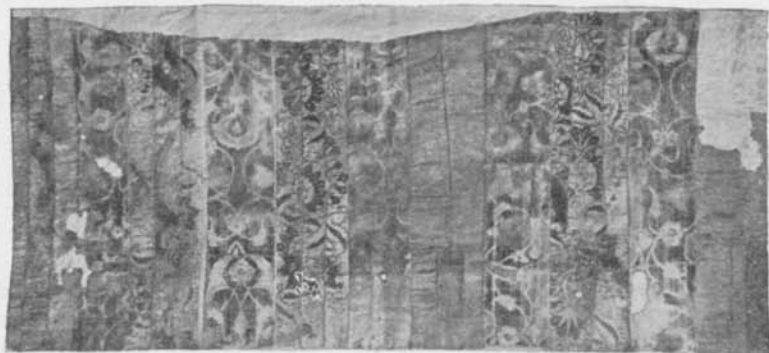

Fig. 13. *Antependium*. Gotlands Fornsal.

varar ett antependium från Valls kyrka, *fig. 13*, som på en längd af två meter är sammansatt af 22 remsor af flere olikartade stoffer, af hvilka en del remsor genom sin form utvisa, att de varit stolor eller maniplar. Stofferna utgöras af dyrbar sammets-guldbrokad från 1400-talets slut och antependiet är ett intressant vittnesbörd om de dyrbara väfnader, som fordom brukats i vårt land och om de olika öden de stundom fått genomgå.